

Assia Djebar'ın *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtında çökseslilik: Ben ve öteki¹

Selin GÜRSES ŞANBAY²

APA: Gürses Şanbay, S. (2019). Assia Djebar'ın *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtında çökseslilik: Ben ve öteki. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 461-468. DOI: 10.29000/rumelide.657925

Öz

Bu çalışmaya konu olan Assia Djebar'ın *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtında Fransız egemenliğine karşı bir direniş ağı kuran ve kendisinin de eski komşusu olan Cezayirli Süleyha'nın öyküsü anlatılmaktadır. Söylemi üstlenen anlatıcı hem kendi çocukluk anılarına hem de bölgenin tarihsel olaylarına değinerek gerçekte kurgu arasındaki anlatısını okura sunmaktadır. Yapıtın özyaşam öyküsü / yaşam öyküsü / anlatı üçlü ekseninde gidip gelen karmaşık yapısında sözceleyen özne olan yazar kimi zaman anlatıyı üstlenmekte, kimi zaman ise anlatının başkahramanı olan Süleyha'ya ve onunla birlikte yaşamış olan başka kadınlara sözü vermektedir. Yapıtın asıl sözceleyen öznesi olan yazarın hem Süleyha'ya hem de diğerkadınlara söz vermesiyle okur, sözcelemi üstlenen ve "ben" diyen her farklı kadının anlam evrenine girmiş olmaktadır. "Ben"lerin kimlikleri değıştikçe "öteki'nin de kimliği değışime uğramakta ve varlık alanlarının dengeleri değışmektedir. Gerek görsel, gerek işitsel gerekse yazınsal sanat metinlerinde yapıtın sunduğu anlam olanaklarına ulaşmamızı sağlayan göstergibilimsel yöntem ve sözcelem kuramı çalışmalarının bizi bugün getirdiği nokta olan özne üzerine yapılan çalışmalar, sözcelemin her katmanında karşımıza çıkan öznelerden oluşan bütüncemizi ele aldığımız bu çalışmanın da yönlemsel temelini oluşturmaktadır. İncelememizde anlatının yüzeysel ve derin yapısında ortaya çıkan bu değışmeceli yapıyı çöksesliliği ve özneyi merkeze koyarak incelemeyi amaçlamaktayız. Dolayısıyla birden fazla türü ve dolayısıyla birden fazla özneyi içinde barındıran bu yapıtı çökseslilik ilkesi ışığında ve söz konusu kuramların çalışma alanı olan "ben" kavramı üzerinden ilerleterek yapıtın farklı sözceleme katmanlarında ortaya çıkan farklı öznelerin değışmeceli yapısını ortaya koymayı amaçlamaktayız. Sonrasında ise farklı katmanlarda söylemi üstlenen bu öznelerin izleksel/betisel rollerini ortaya çıkararak öznelerin anlatı ilerledikçe farklı anlam alanlarından ortak bir anlam alanına sahip olduğu izlencelerine ışık tutmayı amaçlamaktayız.

Anahtar kelimeler: Assia Djebar, göstergibilim, sözcelem kuramı, özne.

Polyphony in Assia Djebar's novel entitled *Women Without A Grave: Me and the other*

Abstract

In the book titled *Woman Without a Grave* of Assia Djebar, which is the subject of our study, the narrator tells the story of an Algerian woman Suleyha - also her own neighbour - who established a network of resistance against French sovereignty. The narrator presents to the reader the history narrated between reality and fiction. The author, who is the utterer of the enunciation undertake the

¹ Bu çalışma 11-13 Mayıs 2015 tarihleri arasında Yıldız Teknik Üniversitesi tarafından düzenlenen XI. Ulusal Frankofoni Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulan bildirinin genişletilmiş bir sürümüdür.

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransız Dili Ve Edebiyatı ABD (İstanbul, Türkiye), sgsanbay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2826-6727 [Makale kayıt tarihi: 10.10.2019- kabul tarihi: 20.12.2019; DOI: 10.29000/rumelide.657925]

enunciation and she also hand the narration to the protagonist Süleyha and other women who lived with her. This triple axis formed by the complex structure of the autobiography / life story / fiction unveil different subjects in different enunciation levels. When the author, who is the actual subject of the work, assigns others subjects to assume the narration, the reader enters into the meaning universe of every different woman who takes over the history and says "I". As the identities of the "I" change, the identity of the "other" changes and the balance of the spheres of existence changes. Both the visual, auditory and literary art texts, the semiotic methods and enunciation theory studies that enable us to reach the possibilities of meaning offered by the work, the studies on the subject, which has brought us today, constitute the methodological basis of this study, which consists of the subjects we encounter in every layer of the sentence. In our study, we aim to examine this altered structure that emerges in the superficial and deep structure of the narrative by putting polyphony notion and the subject at the centre. Therefore, in the light of the polyphony principle and the work of these theories, we aim to reveal the changeable structure of different subjects that emerge in different layers of the work. Afterwards, we aim to shed light on the observations that the subjects have a common meaning field from different meaning fields as the narrative progresses by revealing the figurative/thematic roles of these subjects taking on discourse in different layers.

Keywords: Assia Djebar, semiotics, enunciation theory, subject.

Anlatıda ortaya çıkan farklı türlerin özneleri

2015 yılında hayata gözlerini yuman ünlü Cezayir asıllı kadın yazar Assia Djebar *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtında Fransız egemenliğine karşı bir direniş ağı kuran ve kendisinin de eski komşusu olan Cezayirli Süleyha'nın öyküsünü anlatırken hem kendi çocukluk anlarına hem de bölgenin tarihsel olaylarına da değinerek anlatısını kurgulamaktadır. Yapıtın özyaşam öyküsü (autobiographie) / tanıklık (témoignage) / kurmaca anlatı (fiction) çoklu ekseninde gidip gelen karmaşık yapısında sözceleyen özne (énonciatrice) olan yazar kimi zaman anlatıyı üstlenmekte, kimi zaman ise anlatının başkahramanı olan Süleyha'ya ve onun kızlarına, halasına ya da onunla birlikte yaşamış olan başka kadınlara sözü vermektedir. Bu çalışma, bu yapıtta daha ilk anlardan itibaren karşımıza çıkan çokseslilik ögesini temel alarak "ben" diyen öznelerin üstlendikleri kimlikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Özyaşam öyküleri basitçe yazarın kendi hayatını "ben" diyerek anlatması, çocukluğundan ya da genel olarak geçmiş olaylardan bahsederken o döneme uzaktan bakarak, eleştirerek, yargılayarak, yorumlayarak okuruna aktarmasıdır. (Lejeune, 1980) Bu bakış açısıyla söylenebilir ki yazar olan sözceleyen özne anlatı kişisi üzerinden kendisiyle bir hesaplaşmaya girer; çünkü biri şimdinin biri geçmişin "ben"idir. Bu hesaplaşmaya girmeden önce de genel olarak özyaşam öyküsü yazarları okuruna bu projesini kısaca anlattığı, neden bu projeye giriştiğinin sağlamasını yaparcasına bir önsöz yazar. Assia Djebar'ın *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtı da böyle bir önsözle açılır:

Bu romanda, çocukluğumun geçtiği kent olan Cherchell'in kadın kahramanı Süleyha'nın Cezayir bağımsızlık savaşı sırasındaki yaşamı, ölümüne dair bütün olgu ve olaylar, tarihsel bir titizlikle ve belgeselci bir niyetle kaleme alınmıştır. (Djebar, 2013: 9)

Yukarıdaki alıntıdan da görüldüğü gibi, yazar genel olarak yaşam öyküsü türüne ait temel özelliklerden biri olan nesnellik ve gerçeklik ögesine "tarihsel titizlik ve belgeselci bir niyet" ifadeleriyle bağlı kalacağını okuruna açıkça duyurmaktadır. Bir başka deyişle A. Djebar, Süleyha'nın yaşamını sadece aktaran bir sözceleyen özne (énonciatrice) değil aynı zamanda yazıya aktardığı bu öykünün gerçekliğinin de sözünü veren araştırmacı özne (instance documentaliste) olarak ortaya çıkmaktadır. Burada eklemek

gerekir ki, sözce ya da sözceleme öznesi farklı roller üstlenmiş olarak farklı özneler (instances) olarak farklı işlevler üstlenebilir. Örneğin bir özyaşam öyküsü yazarı sözceleyen özne olarak ortaya çıktığı gibi geçmişini doğru yansıtmak adına yaptığı bazı araştırmalar dolayısıyla araştırmacı özne (instance documentaliste) olarak ya da kitabının önsözünde bu araştırma ve yazma serüvenini kısaca okuruna anlatırken yazar özne (instance écrivaine) işlevi üstlenebilir.

Diğer yandan “ben” üzerine kurulu bir söylem olan özyaşam öyküsü türünün içerdiği öznellik derecesinin ne denli yüksek olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla sözceleyen öznenin Süleyha ile ortak bir tarih paylaşması yazarı aynı zamanda kendi hayatından kesitler sunmaya da itmektedir. Bu aşamada araştırmacı yazar olarak değil, kendi deneyimlerini aktaran anlatıcı özne (narratrice) ve anlatı kişisi (acteur de l'énoncé) olarak sözce boyutunda yer almaktadır.

Başımınla onayladım; bir saat önce oraya vardığımda “eski baba ocağının tam da yanı başıymış,” diye geçirmiştim içimden. (Djebar, 2013: 11)

Sözceleyen özne metnin söylemsel katmanında benöyküsel anlatıcı rolünü de üstlenerek, gerek kendi çocukluğundan kesitler aktarmakta, gerek Süleyha ile ilgili araştırması sırasında edindiği izlenimleri okuyucuyla paylaşmaktadır. Tanıklık başkışisi olan Süleyha ile özyaşam öyküsü kişisi olan A. Djebar arasındaki bu ortak tarih yapıtta özyaşam öyküsü, tanıklık ve kurmaca türlerinin iç içe geçmesine neden olmakta ve ikisi de güçlü ve bağımsız kadınlar olan bu iki özne arasında bir benzerlik ilişkisi kurmaya itmektedir okuru.

Anlatı ilerledikçe yaşam öyküsü türünün alt türlerinden biri olan tanıklık türü (témoignage) okurun karşısına çıkar: özyaşam öyküsünün sözceleyen öznesi anlatının belirli noktalarında sözü Süleyha'nın kızlarına bırakır:

Benimle konuştuğunda heyecanlıydı: “Beklediğim sizdiniz! Bizim avluya bitişik şu duvar, sizin eski eve ait değil mi?”

Gururla sözlerini sürdürüyor: “Bir düşünün! Annem 1930'da, 13 yaşımı doldurmaya yakın, ilkokul diplomasını almayı başardı! Bütün civarda bu okul diplomasına sahip olan tek Müslüman kız oydu...” (Djebar, 2013: 15)

Araştırmacı yazar olarak A. Djebar'ın anlatısı, tanıklık türünü, alıntıda da görüldüğü gibi, Süleyha'nın kızıyla yapılan görüşmenin doğrudan anlatım yoluyla aktarılmasıyla yani turnak işaretleri kullanılarak ortaya koymaktadır. Bu kullanımın belirgin olduğu kesit ya da bölümlerde “ben” diyen özne Süleyha'nın yaşamına tanıklık eden kişidir. Süleyha için “annem” kelimesini kullanan kızı Mina bu kez sözceleyen özne rolünü üstlenirken, Mina'nın sözlerini okuruna doğrudan aktaran yazar anlatısında sözcelenen özne olarak ortaya çıkmaktadır. Mina “*bir düşünün*” diyerek karşısında kendisini dinleyen araştırmacı yazara seslenmekte ve onu “siz” kişi adıyla belirtmektedir. Ancak yazar anlatısıyla arasına koyduğu mesafeyi biraz daha ileri götürür yapıtın ilerleyen bölümlerinde; “ben”den “siz”e, “siz”den ise “o”na geçerek, kendisinden üçüncü tekil şahıs kullanarak söz edecektir.

Bir ülkedeki üçlü: Üç dil, üç din, üç direniş kahramanı; bu oyun daha iyi değil mi? Vardığı bu sonucu yüksek sesle dillendirmede, yalnızca kendi içinde söyledi misafir kadın. (Djebar, 2013: 50)

Mina ve arkadaşı, misafir kadın, birbirinden ayrılmaz mı oldular? En azından bütün bir günlerini etrafı gezmeye ayırdılar: Oued Bellah'ta bulunan başkentin en uzun su kemerini ve Chenoua'da bulunan daha kısımsı gördüler, sonra bu kez ikisi birlikte müzeye gitmeden önce amfi tiyatroyu ziyaret ettiler. (Djebar, 2013: 87)

İncelemenin başında yapılan alıntıda birinci tekil şahıs olarak ortaya çıkan sözceleyen özne (énonciatrice) anlatı üzerine uyguladığı dereceli uzaklaşma (débrayage) sonucu üçüncü tekil şahısla tanımlanan bir anlatı kişisi (acteur d'énoncé) olarak belirlemektedir. Dolayısıyla anlatıcı da tanrısal anlatıcı (narrateur omniscient) konumuna geçerek gözlemleyen özne (sujet observateur) rolünü üstlenmektedir. Bu kesitlerde aynı zamanda görüyoruz ki tanıklık türü ve özyaşam öyküsü iç içe geçmektedir: Süleyha'nın yaşamını araştırmak üzere yola çıkan araştırmacı yazar bu süreçte yaşadıklarını tanrısal anlatıcı rolü aracılığıyla kurmaca tekniklerine başvurarak anlatmaktadır.

Sözcelemin “ben – şimdi – burada” (je-ici-maintenant) olarak tanımlanan üç öge üzerinden kurulduğunu ve sözceye geçiş aşamasında sözceleyen özne tarafından uzaklaşma işleminden geçirilerek “o – o zaman – orada” (il/elle- alors – ailleurs) olarak söylemde var olduğu bilinmektedir. (Courtés, 2007: 112) Bu noktada söylemek gerekir ki ele alınan yapıtta öznelere uygulanan uzaklaşma işleminin dereceli olarak uygulandığı ve sözceleyen öznenin her sözcelem katmanında farklı bir işlev üstlendiği dikkat çekmektedir.

Çalışmayı daha ileri götürmeden önce yapıtın söylemsel türler arasında gidip gelen çok türlü yapısını ve farklı söylemlerde ortaya çıkan öznelerin değişmeceli düzenini bir tabloyla özetlemek yerinde olacaktır.

Tablo 1: Farklı yazınsal türlerde farklı özne rolleri

	Özyaşam öyküsü (Autobiographie)	Tanıklık (Témoignage)	Kurmaca anlatı (Fiction)
A. Djebar'ı niteleyen dilbilgisel özne	“ben”	“siz”	“o”, “misafir kadın”, “yabancı kadın”, “komşu”
A. Djebar'ın sözcelemdeki rolü	Sözceleyen özne (énonciatrice)	Sözcelenen özne (énonciataire)	Anlatı kişisi (acteur de l'énoncé)
Anlatıcı türü	Benöyküsel anlatıcı	İçöyküsel anlatıcı	Tanrısal anlatıcı

Daha önce de belirtildiği gibi, A. Djebar yapıtın başındaki önsöz bölümünde Süleyha'nın öyküsünü bir belgeselci niyetiyle aktaracağını ifade etmişti. Ne var ki yazar yukarıdaki tabloda da açıkça görüldüğü üzere tek bir tür kullanmakla yetinmemektedir: Süleyha'nın öyküsünü anlatırken hem kendi geçmişinden bahsetmekte hem de belgeselci kimliğiyle araştırma yaparken yaşadıklarını kaleme dökmekte, böylece her tür içerisinde farklı bir işlev üstlenmektedir.

Sözce/sözcelem düzeyinde ben ve öteki

Yapıtta ortaya çıkan kurmaca bölümlere biraz daha yakından bakarak sözce düzeyinde anlatıyı üstlenen özneleri çözümlmeye devam etmek çalışmanın tutarlılığı açısından gereklidir. Kurmaca bölümlerde iki farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır: birincisi A. Djebar'ın da anlatıya dâhil olduğu ve hem tanıklık türünü hem de özyaşam öyküsünü içinde barındıran bölümler olarak tanımlanabilir.

Bu kadın, benim yeni arkadaşım, diye düşünüyor hala kapı aralığında duran Mina; yanımızdaki eve taşınıp babasının zavallı evine biraz canlılık katmak için hiçbir girişimde bulunmamış olmasına karşın kendisine komşumuz demem istenen bu kadın, beklemeyi biliyor demek. (Djebar, 2013: 60)

Yapıtın başında söylemi üstlenen özne, anlatının sözce düzeyinde geçtiği bu alıntıda ve buna benzer daha birçoklarında, ikinci dereceden önemli bir sözce kişisi olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda tanrısal

anlatıcı rolünü de üstlenen yazar, tanıklık etmesi için görüştüğü Süleyha'nın küçük kızının iç dünyasına dair kurmaca bir evren yaratmakta ve genç kadının düşündüğünü ya da hissettiğini varsaydıklarını okura aktarmaktadır. Bu aktarım sırasında kendi yaşamı üzerine eleştiriler yapmaktan da geri kalmamaktadır: baba evine dönüşünü fazlasıyla geciktirdiği için hissettiği suçluluk duygusunu Mina'nın düşünceleriyle vermekte, dolayısıyla özeleştirisini "ben" diyen özne üzerinden kurmak yerine "komşu kadın" diye nitelendirdiği ikincil bir anlatı kişisi üzerinden aktarmaktadır.

Yazar, bazı kurmaca bölümlerde ise kendisini anlatıya hiç dâhil etmemekte ve sözü doğrudan Süleyha'ya vererek ölürken neler hissettiğini ve kızlarına söylemek istediklerini kurgulayarak yazmaktadır.

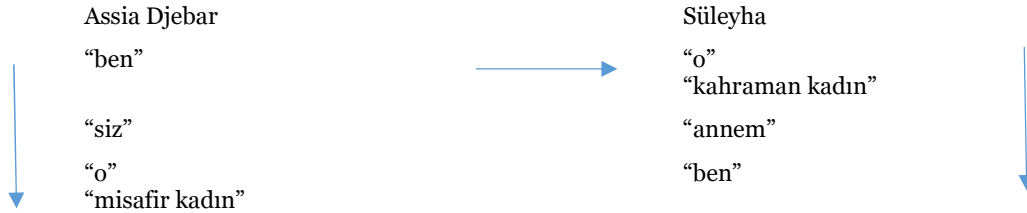
Beni ormandan çıkardıklarında, gölgelikten çıktığımda beni şaşırta; en arkada, yere epey yakın havada asılı duran ve gümbürdeyen iki ya da üç helikopterin hemen altında, geniş bir yarım daire oluşturarak toplanmış köylülerin görüntüsü değildi. (Djebar, 2013: 44)

Seni görebilirim belki hayatım, minik incecik bedenini! Kızıl buklelerinin çevrelediği bekleyiş içindeki gerilmiş yüzün, düz göğsünde bağladığım kollarınla ve şakağında bir ben... (Djebar, 2013: 45)

Sözceleyen özne, nesnelleşerek kendini anlatının söyleminden tamamen sildiği bu bölümlerde ölmüş bir kahramanın son anlarını yeniden canlandırmaya çalışarak okurlarını bu kahramanın duygu evrenine sokar. "Ben" diyen özne her ne kadar geçmişte gerçekten yaşamış bir kişi de olsa, burada söz konusu olan bütünüyle kurmaca bir anlatı kişisidir. Dolayısıyla söylem ne tanıklık, ne de özyaşam öyküsü izleri barındırmaz ve tanrısal anlatıcının üstlendiği klasik bir roman ya da öykü anlatısı işlevi edinir.

Sözceleyen öznenin varlığının gittikçe azalması ve sonunda tamamen silinmesi çalışmanın başında belirtilen sözcelem öznesi üzerine uygulanan dereceli uzaklaşmayı da doğrular niteliktedir. Öznelere rolleri ve işlevlerinin içinde bulunduğu bu değişmeceli yapıyı bir şema aracılığıyla aydınlattıktan sonra çalışmanın sonraki aşamasına geçilebilir.

Tablo 2: İki öznenin değişmeceli izlencesi

Yukarıdaki şema aynı yerde yaşamış, aynı tarihi ve toprakları paylaşan iki kadının dönüşümlü bir izlenceyle birbirlerinin rollerini üstlenmelerini göstermektedir: ikisi de sırası geldiğinde "ben", sırası geldiğinde de "öteki" olmakta ve anlatıda iç içe geçen bir kimlik dönüşümüne sahip olmaktadır. Burada ifade etmek gerekir ki, bu değişmeceli yapı sadece sözce/sözcelem düzeyinde değil, anlatının anlam düzleminde de ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, farklı zamanlarda farklı hayatlar yaşamış bu iki Cezayirli kadının ortak varoluşlarını ortaya çıkarmak adına anlatının söylemsel düzlemini ve derin yapısını öznelere üzerinden çözümleme yapılabilir.

Anlam düzleminde ben ve öteki

İlk olarak, sözceleyen öznenin Süleyha'nın ağzından kendi ölümünü bütünüyle kurmaca bir evren yaratarak anlattığı bölümlere bakarak üstlendiği betisel özellikler ve izleksel rollerin ortaya konması amaçlanmaktadır.

Süleyha'nın tüm monologlarında ölüm anlatılmaktadır. Birinci monoloğu ormanda saklanan direnişçilerin arasından yakalanarak helikopterlerle sorgulanacağı yere taşınmasıyla başlar.

Orada yüzüme çarpan, gözlerimin içine ve bitkin düşmüş bedenime (yorgunluğumu artık hissetmeyeli günler olmuştu) çarpan ışıktı! Sanki baş melek Cebrail beni havaya dikilmiş saç tellerimden, toz içindeki köylü şalımın tarazlanmış kenarlarından tutup havaya kaldırmıştı. Toplanmış kalabalık ve sıkışık nizam duran askerlerin üzerinden uçurdu, sonra da yavaş yavaş inişe geçerek, güneşin ışıkları altında parlayan, fenerli ve Roma meydanlı kentin üzerinde gezdirdi. Ardından mütevazı avlumuzun bir köşesine sinip havaya doğru kaldırdığın başının üzerinde uçurdu. (Djebar, 2013: 44)

[...] Beni duymadı, ben de artık göremiyordum onu. Çünkü o parlak, gerçek dışı ışık seline gömülmüştük; hepimizi kör etti. (Djebar, 2013: 44-45)

Süleyha'nın söyleminde dikkati çeken nokta sürekli tekrarlanan iki anlam alanına ait sözcüklerdir: “Karanlıktan ışığa çıkmak”, “bir meleklerle birlikte göklere yükselmek”, “ışktan kör olmak”, “parlak ve gerçekdışı ışık seli” gibi sözcükler bize /ışık/, /gök/ ve /uçmak/ yerdeşliklerini vermektedir. Çevresi helikopterler ve askerlerle çevrili olan kadın gerçekte oldukça olumsuz bu öğelerin etkilerini olumluya çevirerek söylemine /esenlikli/ bir hava katmaktadır. El fenerlerinin, askeri araçların ve hatta askerlerin üzerine tuttuğu ışığı gün ışığı ve güneş olarak yorumlayan Süleyha, yakalanıp helikoptere alınmasını ise adeta bir melek tarafından göklere alınarak uçmak olarak yorumlamaktadır. Bir bağımsızlık sevdalısı olan Süleyha'nın bu iki anlam kategorisini /esenlikli/ bir çerçevede sürekli tekrarlaması aynı zamanda söylemin /özgürlük/ yerdeşliği üzerine oturtulduğunu da göstermektedir. Ne var ki bu /esenlikli/ durum uzun sürmeyecektir:

Bir anda ışıktan mahrum bırakılıyor. Sonra dipsiz bir karanlık; balyozların altında kalmışım gibi pençeleiyici bir acı. (Djebar, 2013: 47)

Süleyha'nın yakalanması sırasında betimlenen /esenlikli/ ruh hali anlatıda /karanlık/ ve /acı/ yerdeşliklerinin ortaya çıkmasıyla sona ermektedir. Sorgulanacağı yere getirilene kadar aldığı darbelerle rağmen ayakta kalabilen kadın, kapatıldığı yerde işkenceye maruz kalarak acı çekmektedir. Süleyha'nın üstlendiği izleksel rollerin sonucunda ortaya çıkan yerdeşlikleri aşağıdaki tabloyla özetlenmiştir:

Tablo 3: Süleyha'nın izleksel rolleri

/ışık/ ve /uçmak/	kt.	/karanlık/ ve /acı/
/özgürlük/		/esaret/
/esenlikli/		/esenliksiz/

Anlatının diğer öznelerini çevreleyen anlam evrenini çözümleyerek hikâyedeki tüm kadınların anlatıda üstlendiği işlevler tanımlanabilir. Sözceleyen özne Süleyha'nın öyküsünü araştırırken, kızı Mina'yla yaptığı söyleşiler ve yolculuklar sırasında onunla yakınlık kurmuş ve iki kadın arkadaş olmuşlardır. Gezilerinden birinde şehrin antik eserler müzesini ziyaret ederler ve orada gördükleri bir mozaik yazarı çok etkiler. “Ben” diyen sözceleyen özne bu mozaikçi daha sonra Mina'nın halasına şöyle aktarır:

“Bunun yerine”, diye devam ediyorum, “tuhaf bir mozaik önünde kalakaldım, onu hatırlamıyordum! Biliyor musunuz”, heyecanla konuşuyorum, ev sahibesinin karşısında neredeyse bilgiç bir ses tonu alıyorum; “o eski, neredeyse iki bin yıllık freskte resmedilen o üç kadın, şaşkınlık içindeki gözlerime bugün yaşıyor gibi görünüyordular! Üç kadın, daha doğrusu üç kuş-kadın, evet! Hatta şimdiye kadar kimsenin kadınları böyle resmettiğini, bu bölgedeki hiçbir mozaikte böyle resmedildiklerini sanmıyorum; ne Karthoga'da, ne Timgad'da, ne de Leptis Magna'da. Bundan eminim. Caesarea'lı kadınlar! Her an denizin üzerinden uçup gitmeye hazır, uzun kuş bacaklı kadınlar. Deniz kıyısında bir sahne, kıyıda oturuyorlar ve resmin merkezindeki dalgalar üzerinde ilerleyen büyük bir gemiye

bakıyorlar. Yüzleri öyle güzel ki, kademeli olarak değişen renkler, yüzyıllar boyunca bozulmamış ve bütün parıltılı güçleri korunmuş. (Djebar, 2013: 74)

Müzedede gördüğü mozağin özneyi heyecanlandırmasının sebeplerinden biri, freskin bu bölge için alışılmadık figürler barındırmasıdır: mozaik güzel olmasının yanı sıra o bölge için “benzersiz” niteliği taşımaktadır. Freskte bulunan üç kuş-kadın figürü sözceleyen öznenin doğduğu şehir olan Caesarea’lı kadınlara benzetilmektedir. Kuş-kadınlar “güçlü”, “parıltılı”, “güzel” ve “canlı” niteliklerini taşımakta ve bu özelliklerinin yanı sıra “her an uçup gitmeye hazır” görünüşleriyle “özgür” ve “bağımsız” figürler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Freskte bulunan üç kuş-kadın ile *Mezarı Olmayan Kadın* adlı yapıtta yer alan üç kadın özne arasındaki benzerlikler dikkat çekmektedir. Mozaikteki üç kuş-kadın figürü anlatıda söz alan A. Djebar, Süleyha ve Mina gibi “bağımsız” ve “benzersiz”dirler ve yine sözü geçen tüm kadınların ortak tutkusu /uçmak/ figürüyle somutlaştırılmış /özgürlük/ kavramıdır.

A. Djebar yapıtın son bölümünde öznel söylemini tekrar üstlenerek özyaşam öyküsel tür çerçevesinde hem Caesarea’da geçen çocukluk yıllarının hem de bu yapıtı oluşturmak için yaşadığı serüvenin bir bilançosunu yapmaktadır. Burada Süleyha için hissettiklerini şöyle aktarır:

Kent mozaiklerindeki kuş-kadınlar gibi, bugün hemşehrilerinin zihinlerinde bir zevahiri var. Fakat türküsü kaldı. (Djebar, 2013: 146)

Bu alıntıda da açıkça görüldüğü gibi, sözceleyen özne Süleyha’yı kuş-kadınlara benzetir. Bu noktada Assia Djebar’ın gerçek dünyadaki kimliği hatırlandığında kendisinin de Süleyha gibi bu kuş-kadınlardan biri olduğu ifade edilebilir: o topraklarda doğmuş ancak karşı kıyılara uçup gitmiş, bağımsız ve benzersiz bir kadındır.

Sonuç

Çözümlemenin ilk aşamasında sözce ve sözcelem düzeyinde yapılan incelemelerde A. Djebar, Süleyha ve Mina’nın dönüşümlü olarak “ben” adını kullanarak romanındaki temel söylemi üstlendikleri saptanmıştır. Bu sözel değişmece sırasında her özne ya “ben” ya da “öteki” olarak anlatıdaki yerini almıştır. Sözcelem söz diziminde açığa çıkan bu değişmeceli dizgenin derin yapı üzerine yapılan incelemelerde biraz farklılaştı belirlenmiştir : hem ben, hem de öteki rolünü üstlenen özneler ortak betisel roller üstlenmiş olarak ortaya çıkmışlardır. Üç kadın da, ister sözceleyen özne, ister sözcelenen özne, ister anlatı kişisi olsunlar, güçlü, benzersiz ve özgürlük tutkunu özneler olarak, başka bir deyişle Caesarea’nın kuş-kadınları gibi ben – öteki karşıtlığından sıyrılıp ortak noktalarında buluşurlar ve “biz” olarak okurun karşısına çıkarlar.

Assia Djebar’ın bu değişken söylem stratejileri romanını modern anlatılara özgü bir çoğullukla tanımamıza olanak sağlar: Süleyha’nın söyleminde yazar, yazarın söyleminde sözcelem öznesi, tanıklık sırasında aktaran özne bir arada romanda var olmakta, romana söylemsel bir derinlik katmaktadır. Kaldı ki metnin çok türlü yapısı ve söylemin değişmeceli söz dizimi göz önüne alındığında gösterebilim ve sözcelem kuramlarının da ele alınan yapıtın karmaşık yapısına ışık tuttuğu görülmektedir. Anlatıdaki kadınların izleksel ve betisel rollerinin incelenmesi sonucu anlatının benden ötekine bir yolculuk olmadığı, aksine benin ötekileştiği, ötekinin ben olduğu bir bütünleşme anlatısı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Sözcelem kuramı ise anlatısal düzeyde hikâye anlatma işlevini üstlenen “ben”lerin bütünleşen ve bir olan bu kadınların sözcelem/sözce düzeyinde her ne kadar farklı işlevlere sahip olsalar da, aynı tutkulara ve sorunlara sahip, aynı yerdeşliklerle tanımlanan üç kader ortağı olduğu gerçeğini kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

- Benveniste, E. (1995). Genel Dilbilim Sorunları. (Çev: Erdim Öztokat). İstanbul: YKY.
- Courtés, J. (2007). La sémiotique du langage. Paris: Armand Colin.
- Djebar, A. (2013). Mezarı Olmayan Kadın. (Çev. Olcay Geridönmez) İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Lejeune, P. (1996) Le Pacte autobiographique. Paris: Éditions du Seuil
- Lejeune, P. (1980). Je est un autre, L'autobiographie de la littérature aux médias. Paris: Éditions du Seuil.
- Yücel, T. Et al. (2001) Göstergibilim Tartışmaları. İstanbul: Multilingual.
- Öztokat, N. (2005). Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar. İstanbul: Multilingual.